

ELS KLOEK EN MARLOES HUISKAMP

Een dame met veerkracht

100 jaar ♦ *Nederlandse
Vrouwenclub/Lyceumclub
Amsterdam*

1923 — 2023

Een dame met veerkracht

ELS KLOEK EN MARLOES HUISKAMP

Een dame met veerkracht

100 jaar ♦ *Nederlandse
Vrouwenclub/Lyceumclub
Amsterdam*

1923 — 2023

Uitgeverij Verloren

De Nederlandse Vrouwenclub/Lyceumclub Amsterdam is de subsidiegevers die deze uitgave mogelijk hebben gemaakt zeer erkentelijk. Dat zijn:
Stichting Fonds Nederlandse Vrouwenclub (hoofdsponsor)
Dr. Henriëtte Boas Stichting
Aletta Jacobs Fonds
Stichting dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds
Stichting Wilhelmina Drucker Fundatie
Kattendijke/Drucker Stichting

Afbeeldingen op het omslag:
Illustraties uit het propagandaboekje van Hannie Tutein Nolthenius, 1930

© 2023 Els Kloek en Marloes Huiskamp
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 978 94 6455 037 5

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem, Baarn
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon, Wijchen
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord 6

Inleiding 9

- 1 Een lange aanloop (1904-1924) ♦ 15
- 2 Het clubleven krijgt vorm (1924-1929) ♦ 45
- 3 Overleven in tijden van crisis (1929-1939) ♦ 77
- 4 De oorlogsjaren (1939-1945) ♦ 103
- 5 Afscheid van de Keizersgracht (1945-1969) ♦ 129
- 6 Domweg gelukkig aan de Dam (na 1969) ♦ 161

Epiloog 191

BIJLAGE 1: Bekende NVC-leden 195

BIJLAGE 2: Honderd jaar presidentes van de NVC 197

Noten 198

Geraadpleegde archieven, literatuur en websites 203

Personenregister 206

Register op vrouwenorganisaties 210

Illustratieverantwoording 212

Dankwoord 214

Voorwoord

Het is met groot genoegen dat ik aan het verzoek voldoe een voorwoord te schrijven voor het gedenkboek dat wordt uitgegeven ter gelegenheid van het eeuwfeest van de Nederlandse Vrouwenclub/Lyceumclub Amsterdam in 2023. Een ‘dame met veerkracht’ maakt nieuwsgierig, maar is zelf ook nieuwsgierig. Wij mogen ons gelukkig prijzen twee erudiete kroniekschrijvers bereid te hebben gevonden dit gedenkschrift te componeren: historica Els Kloek is expert op het terrein van de Nederlandse vrouwengeschiedenis en de vrouw achter het Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland/1001 Vrouwen, waarvan kunsthistorica Marloes Huiskamp mede-auteur en redacteur is. Veel wetenswaardigheden uit de afgelopen honderd jaar werden verzameld en veel research werd gedaan. Van de geschiedenis kunnen we leren, en voor de toekomst van onze vereniging is het van groot belang dat het afgelopen tijdsbestek geschiedkundig betrouwbaar, professioneel en objectief in kaart is gebracht.

Onze vereniging is een organisatie van vrouwen in een moderne tijd waarin ontwikkelingen snel gaan. Honderd jaar na de oprichting is nog steeds sprake van een wereld die door mannen wordt gedomineerd. Als derde generatie-Lyceumclublid (mijn moeder en grootmoeder waren allebei lid van de Lyceumclub in Groningen, mijn grootmoeder was zelfs een van de oprichters van deze club!) ben ik trots ook lid te mogen zijn, dankbaar dat ik mijn steentje mag bijdragen en ook optimistisch over de toekomst van onze wereldwijde organisatie. Een vereniging van en voor vrouwen blijft noodzakelijk om vrouwen de gelegenheid te geven zich optimaal te ontplooiën, zich te ontwikkelen, inspiratie te krijgen en te geven, en vriendinnen in verbondenheid te ontmoeten. We nemen met veel respect kennis van de voorname rol die leden van onze vereniging de afgelopen eeuw in de maatschappij hebben gespeeld: indrukwekkend om ons te realiseren hoeveel leden van onze vereniging hebben bijgedragen aan de wereldwijde verbetering van de positie van vrouwen. Als achternichtje van Aletta Jacobs hoop ik dat dit gedenkboek voor iedereen, vrouwen en mannen,

een stimulans zal zijn zich te blijven inzetten voor het welzijn en de positie van vrouwen in het algemeen, de Nederlandse Vrouwenclub/Lyceumclub Amsterdam in het bijzonder: een warm bad waar zoveel vrouwen zich al honderd jaar thuis voelen, maar voor vele anderen tot nu toe een verborgen parel en één van de grootste geheimen in Amsterdam. Ik heb er alle vertrouwen in dat dit boek onze vereniging lokaal, nationaal en ook internationaal meer naamsbekendheid zal geven en nieuwe leden zal aantrekken.

Juni 2022

Bettine C.P. Polak
President Nederlandse Vrouwenclub/Lyceumclub
Amsterdam

Nederlandsche Vrouwenclub

KEIZERSGRACHT 580-582

AMSTERDAM

TELEFOON 37450

Voorzijde van een brochure uit 1924.

Inleiding

Het is een van die bijna vergeten wetenswaardigheden uit de twintigste-eeuwse geschiedenis van Amsterdam: een kleine vijftig jaar lang, van 1924 tot 1970, was er in de stad een hotel-restaurant speciaal voor vrouwen. De onderneming was gevestigd in twee statige panden aan de Keizersgracht (nrs. 580-582). Vrouwen konden er terecht voor een maaltijd of een overnachting. Maar dat niet alleen. In feite ging het hier om een ‘vrouwencentrum’ *avant la lettre*, met behalve een hotel-restaurant ook pensionkamers, een ‘rustkamer’, vergaderzalen en nog zoveel meer. Dit vrouwencentrum, de ‘Nederlandse Vrouwenclub’ geheten, was een initiatief van de gelijknamige vereniging (NVC) en werd al die jaren gerund door de leden van deze club.

Het idee voor een vrouwenclub was komen overwaaien uit Engeland, dat van oudsher talloze herensociëteiten kende – de toegang van vrouwen tot die clubs was ondenkbaar. Daarom had de jonge schrijfster Constance Smedley in 1903 het initiatief genomen om een eigen culturele club voor vrouwen op te richten. Het werd het begin van een internationale organisatie van vrouwenclubs die zich lieten inspireren door wat men de ‘Lyceumgedachte’ noemde: het idee dat vrouwen met intellectuele en/of artistieke ambities zich in een eigen sociëteit onder gelijkgestemden moesten kunnen ontwikkelen én ontspannen. Met het woord ‘lyceum’ verwees Smedley naar het oud-Griekse ‘Lykeion’, een gymnasium even buiten Athene waar Apollo en de negen muzen werden vereerd en filosofen elkaar troffen. De achterliggende redenering was dat ook ambitieuze twintigste-eeuwse vrouwen zo’n beschutte plek nodig hadden om elkaar te ontmoeten.

De internationale organisatie van Lyceumclubs bestaat nog altijd, net als de Nederlandsche Vrouwenclub, zij het tegenwoordig zonder ‘ch’ en zonder eigen clubgebouw. In 2023 viert de NVC haar honderdjarige bestaan. Alle reden dus om aandacht te besteden aan de geschiedenis van deze ‘veerkrachtige dame’.

In 1923, het oprichtingsjaar van de NVC, was de eerste feministische golf in Nederland net over haar hoogtepunt heen. Nederlandse vrouwen hadden kiesrecht verkregen, konden studeren en waren werkzaam in steeds meer beroepen en op steeds meer terreinen. Toch waren er nog hindernissen te overwinnen. Vrouwen hadden veel minder mogelijkheden dan mannen om hun talenten te ontplooien en konden zich maatschappelijk lang niet zo vrij bewegen. Deze twee elementen (ontplooiing en bewegingsvrijheid) speelden, overeenkomstig de Lyceumgedachte, een belangrijke rol bij de oprichting van de NVC.

Een jaar na de oprichting opende de NVC het clubgebouw aan de Keizersgracht. Blijkens de eerste statuten moest het aan vrouwen de gelegenheid bieden elkaar op neutraal gebied te ontmoeten en elkaars werk te leren kennen en waarderen. Er konden vergaderingen, congressen, lezingen, tentoonstellingen en gezellige bijeenkomsten plaatsvinden, er was een bibliotheek, er werd ontspanning geboden in de vorm van bijvoorbeeld concerten, een bridge- en een biljartclub en er was, zoals gezegd, logeer- en eetgelegenheden. De NVC was van meet af aan ook een netwerkorganisatie: de club was bedoeld voor het leggen en onderhouden van contacten. De vroege bestuursleden, onder wie vrouwen als Alida Telleghen-Fock, Rosa Manus en Louise van Eeghen, waren (net als de meeste leden) afkomstig uit goeie kringen. Toch streefde men wel naar een zo breed mogelijke samenstelling van het ledenbestand. De Club moest er zijn voor vrouwen uit diverse maatschappelijke lagen en verschillende beroepsgroepen – ook huisvrouwen –, zowel getrouwde als ongetrouwde vrouwen, jong en oud, en voor vrouwen uit alle religieuze denominaties. Die gemêleerde achtergrond was van belang met het oog op de statutair vastgelegde neutraliteit van de NVC, of het nu om politiek of religie ging. En voor al deze leden moest het clubhuis een (tweede) thuis zijn.

Organisatorisch kende de NVC aanvankelijk twee pijlers: de Club was een horecabedrijf met zalenverhuur én een vereniging met activiteiten voor de leden. De combinatie van deze twee pijlers zorgde in toenemende mate voor problemen. De bedrijfsvoering stond vaak in het teken van personeelskwesties en financiële zorgen, terwijl het clubbestuur tegelijk constant bezig moest zijn met het op peil houden van het aantal leden én hun betrokkenheid bij de Club – hiervoor werden alle mogelijke activiteiten ontwikkeld. Deze combinatie was op den duur niet vol te houden. In 1969 hakte men de knoop door: de NVC verkocht de panden aan de Keizersgracht maar bleef als vereniging bestaan – een vereniging die ook honderd jaar na oprichting haar leden nog altijd zowel culturele ontplooiing als gezelligheid wil bieden.

Uiteraard werkt de 'grote' geschiedenis door in de clubgeschiedenis. Zo krijgt de NVC na een geslaagd begin tijdens de crisis van de jaren dertig

te kampen met teruglopende ledenaantallen en kan zij tijdens de Tweede Wereldoorlog slechts met pijn en moeite overeind blijven. Na de oorlog breekt er een nieuwe tijd aan. De Club krijgt meer oog voor de internationale verhoudingen, voor Amerika en de Europese eenwording, en maakt kennis met nieuwe huishoudelijke apparatuur en de televisie. De NVC wordt echter ook geconfronteerd met nieuwe sociale wetgeving, loonexplosie en andere veranderingen in het maatschappelijk leven die uiteindelijk leiden tot de verkoop van de panden aan de Keizersgracht. Begin jaren zeventig trekt de NVC in bij de Industriële Club aan de Dam (tegenwoordig de Koninklijke Industriële Groote Club). De financiële zorgen zijn voorbij en de Club komt in rustiger vaarwater terecht. En daarin bevindt ze zich, ondanks wat schommelingen op zijn tijd, nog steeds.

De geschiedenis van de Club opent ook een venster op de ontwikkelingsgang die Nederlandse vrouwen in de twintigste eeuw hebben doorgemaakt: van de feministisch geïnspireerde initiatiefneemsters, de zelfbewuste werkende vrouwen, de aristocratische directrice en de traditionele dienstmeisjes uit de vooroorlogse periode, via de naoorlogse huisvrouwen met of zonder betaalde baan en de personeelsleden met nieuw verworven rechten, tot de huidige leden – babyboomers en iets ouder – die de vruchten kunnen plukken van de welvaartsstaat én de tweede feministische golf. Overeenkomstig heeft de NVC zich in honderd jaar tijd kunnen evolueren van een op vrouwenemancipatie gerichte organisatie in de richting van een gezelligheidsvereniging van vrouwen met een brede culturele belangstelling.

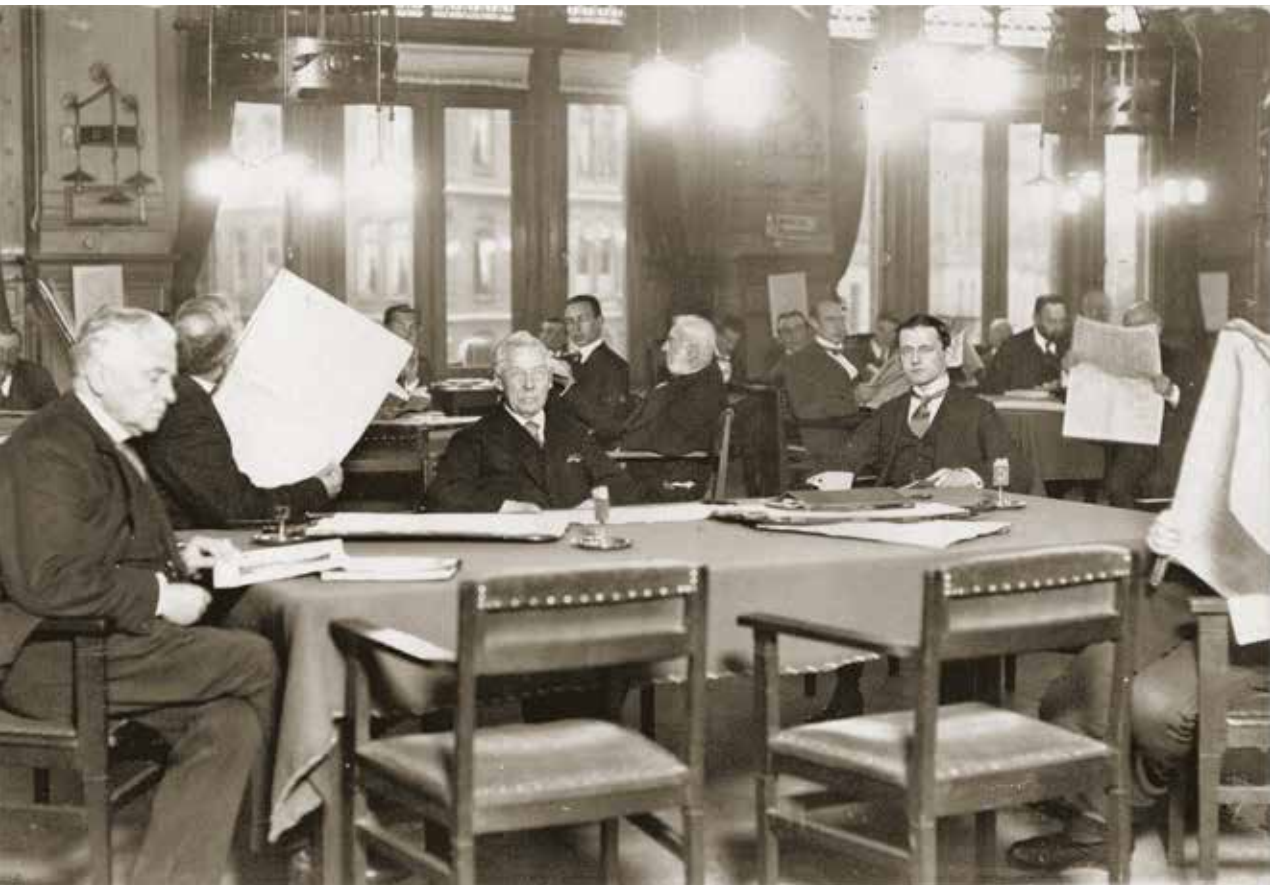
In de honderdjarige geschiedenis van de Nederlandse Vrouwenclub zijn veel bekende vrouwen actief geweest. Rosa Manus werd al genoemd. Andere vrouwen die in het boek aandacht zullen krijgen: Mia Boissevain, Dinah Kohnstamm, Anna Holdert-Zuikerberg, Top Naeff, Jane de Iongh, Corry Tendeloo, Anna de Waal, Lenie Schenk, Petronella Bomli en Isa de la Fontaine Verwey. Ook komen veel vrouwenorganisaties langs. Zo verhuurt de NVC vergaderruimte aan de Soroptimisten, de Nederlandsche Vereeniging van Huisvrouwen en aan Vrouwenbelangen, organiseert de Club lezingen met de Vereeniging van Vrouwen met Academische Opleiding, neemt ze deel aan de Nationale Vrouwenraad en vergadert ze, na de oorlog, met de Contactgroep voor Vrouwen in de Beweging van Europese Federalisten. Dat de NVC doorgaans toch niet meteen met de vrouwenbeweging wordt geassocieerd, blijkt onder meer uit het feit dat de Club niet of nauwelijks voorkomt in de chronologische overzichten van de eerste feministische golf in Nederland, zoals 'De eerste proeve van een chronologisch overzicht van de geschiedenis der vrouwenbeweging in Nederland' (1937) van Johanna Naber en *Van moeder op dochter* (1948) van onder ande-

ren Willemijn Posthumus-van der Goot. Overigens geldt dit ook voor de geschiedschrijving van Amsterdam – in de alom bejubelde reeks *Geschiedenis van Amsterdam* (2004-2007) komt de NVC niet voor. De doctoraalscriptie van Elisabeth van Zutphen over de beginjaren van de NVC (UvA, 1998) en de bespreking van de Club in het kader van *Vrouwen in de vormgeving* (2007) van Marjan Groot lijken weinig aan de bekendheid van de NVC te hebben bijgedragen. Daarmee is de Nederlandse Vrouwenclub, hoe klein ook, een ten onrechte vergeten hoofdstuk van de geschiedschrijving over de vrouwenbeweging én over Amsterdam. Dit jubileumboek gaat daarin verandering brengen.

Tot slot iets over de naam van de club. Waarom kozen de oprichtsters niet, zoals hun zusters in het buitenland, voor ‘Lyceumclub’ en waarom werd het ‘Nederlandsch’ en niet ‘Amsterdamsch’? Dat eerste moet te maken hebben gehad met de volgorde van de te nemen stappen in het oprichtingsproces. De aansluiting van de Club bij het internationale verband van Lyceumclubs vond plaats in 1924, terwijl de vereniging Nederlandsche Vrouwenclub al een jaar eerder koninklijk erkend was. Toen hadden de oprichtsters de naam ‘Lyceumclub’ dus nog niet in de statuten kunnen of durven vastleggen en daarom zullen zij gekozen hebben voor een algemenere naam. Maar waarom dat ‘Nederlandsch’? Het staat buiten kijf dat de ambities hoog waren, maar hadden de oprichtsters echt een nationale club voor ogen? Een club die er moest zijn voor álle – ontwikkelde – vrouwen van Nederland? Bekend is dat deze heel-Nederland-omvattende naam in ieder geval de Haagse Lyceumclub (die er al eerder was) aanvankelijk een doorn in het oog was. Begrijpelijk. Toch heeft de NVC haar ambitieuze naam altijd aangehouden, zij het dat er in de loop der jaren verschillende, al dan niet statutair vastgelegde varianten werden gebruikt. Ongetwijfeld waren veel van deze naamswijzigingen bedoeld om de wil tot nationale dan wel internationale samenwerking te onderstrepen.

Een chronologisch overzicht van de namen die we in de stukken tegenkwamen: Nederlandsche Vrouwenclub (1923); Nederlandse Vrouwenclub (1947); Lyceumclub Nederlandse Vrouwenclub (1974); Nederlandse Vrouwenclub/Lyceumclub (1983); Nederlandse Vrouwenclub/Lyceumclub Amsterdam (1987). Rond 2000 lijken de leden soms zelf ook niet meer te weten hoe de Club nu eigenlijk precies heet. We zien dan behalve de laatstgenoemde naam ook Internationale Lyceumclub/Nederlandse Vrouwenclub; Nederlandse Vrouwenclub/Internationale Lyceumclub Amsterdam; Nederlandse Vrouwenclub Amsterdam/Internationale Lyceumclub en zelfs een keer *Nederlandsche* Vrouwenclub Amsterdam/Internationale Lyceumclub. In 2018 wordt statutair voor de huidige naam gekozen: Nederlandse Vrouwenclub/Lyceumclub Amsterdam.

Om een en ander niet te ingewikkeld te maken is er in dit boek voor gekozen de Club steevast de 'Nederlands(ch)e Vrouwenclub' ofwel kortweg de 'NVC' te noemen.

De leeszaal van de Amsterdamse herensociëteit 'Het Leesmuseum' (Rokin 102), 1917. De initiatiefneemsters van de NVC dromen van een dergelijke sociëteit, maar dan speciaal voor dames.

Een lange aanloop (1904-1924)

‘... in stilte rijpten de plannen, vonden bij flinke vooruitziende vrouwen instemming...’¹

Op 30 november 1922 komen tien vrouwen bij elkaar op nummer 78 van de Amsterdamse Vondelstraat, het woonhuis van mevrouw Jenny Tweer-Westerman. Ze vormen het Voorloopig Comité ter voorbereiding van de Nederlandsche Vrouwenclub. Plannen voor een dergelijke club zijn er al jaren, maar in het najaar van 1922 wordt er flink de vaart achter gezet. Zo is men druk op zoek naar een geschikte locatie voor de club. Uit de notulen van 30 november spreekt iets van ongeduld. De voorzitter, mevrouw Alida Tellegen-Fock, is weliswaar afwezig, maar na bespreking van de concept-statuten en de financiën willen de aanwezigen zo snel mogelijk een datum voor de oprichting vastleggen. Ze denken aan 18 december, de eerstkomende vergadering van het Voorloopig Comité. Kennelijk komt daar wat tussen, want in het notulenboek is geen verslag van een vergadering op 18 december te vinden.

Het Voorloopig Comité komt pas op 3 januari 1923 weer bijeen in de Vondelstraat, dit keer voltallig. Opnieuw worden de statuten – nu de definitieve versie – voorgelezen, en daarna stelt de voorzitter voor om 3 januari 1923 vast te leggen als oprichtingsdatum van de Nederlandsche Vrouwenclub. Dit voorstel wordt ‘met alle stemmen’ aangenomen, aldus de notulen, die verder geen spoor van feestelijkheden bevatten. Zouden de dames dit historische moment helemaal niet hebben gevierd? Als we de notulen moeten geloven, zijn ze meteen hierna overgegaan tot enkele praktische kwesties. Moet er een ‘propagandiste’ in de arm genomen worden voor de broodnodige reclame voor de nieuwe club – voorlopig niet, pas ‘in uiterste nood’. Wat gaat het lidmaatschap kosten – twintig gulden voor gewone leden, tien voor buitengewone leden. En wat te doen met de heren Brands en Loeb, die vanaf 1916 deel uitmaken van het inmiddels slapende Comité tot Oprichting eener Nederlandsche Vrouwenclub – men zal hun meedelen dat het tegenwoordige bestuur een comité van enkel dames wenst, maar dat hun adviserende stem, indien nodig, zeer op prijs zal worden gesteld. Vervolgens wordt er nog gesproken over de ‘grote propaganda-avond’ die op komst is en waar alleen invitées met invitatiekaart welkom zijn, over een circulaire voor adhesiebetuigers en over een

Het is een van de best bewaarde geheimen van Amsterdam: bijna vijftig jaar lang, van 1923 tot 1970, was er in de stad een hotel-restaurant speciaal voor vrouwen. Het etablissement aan de Keizersgracht (nrs. 580-582) werd opgericht door de Nederlandsche Vrouwenclub/Lyceumclub. 'Lyceum' stond voor ontwikkeling. Het Lyceumclub-concept was komen overwaaien uit Londen, waar vrouwen met ambitie een eigen sociëteit waren begonnen. Tot 'gewone' sociëteiten hadden ze namelijk geen toegang – die waren alleen voor mannen. Dat probleem kenden Nederlandse vrouwen ook. Het kiesrecht hadden ze net veroverd, maar ze wilden meer – ze wilden toegang tot het maatschappelijke en culturele leven. Een eigen 'centrum voor de moderne vrouw' – mannen onder voorwaarden ook welkom – moest dienen als uitvalsbasis.

Het clubgebouw, gerund door vrouwen, had een restaurant, hotel- en pensionkamers, een 'rustkamer', vergaderzalen en nog zoveel meer. Voor haar leden organiseerde de Club er lezingen, tentoonstellingen, concerten, talencursussen, leesclubs, bridge-drives en schaa- en biljartcursussen. Dit alles bedoeld voor de ontwikkeling én de 'verpozing' van de vrouw, die nog zoveel had in te halen. In 1969 was de onderneming aan de Keizersgracht zakelijk niet meer vol te houden. De Club verkocht haar panden en trok in bij 'herensociëteit' De Industriële Club op de Dam. Daar vindt het clubleven tot op de dag van vandaag plaats.

ELS KLOEK en MARLOES HUISKAMP doken in het archief van de Club. Resultaat: een fascinerende geschiedenis van een vrouwenorganisatie die alle turbulentie van de twintigste eeuw meemaakte en in 2023 haar honderdste verjaardag viert.

www.verloren.nl

